

روپاروپه‌هاے ايران و عثمانی در دوره صفوی

آثار مورخان و مؤلفان عثمانی را در چهار دسته می‌توان بررسی کرد:
الف - منابعی که تمام مطالب آن به صورت مستقیم با وقایع و مسائل ایران مربوط می‌شود.
ب - منابعی که محتوای آن دربرگیرنده بخش مهمی از وقایع و رویدادهای ایران است.
ج - منابعی که توسط مورخان، مؤلفان و شاعران ایرانی به زبان ترکی و یا فارسی نوشته شده است.
د - منابعی که در آن‌ها هیچ‌گونه آگاهی درباره وقایع و مسائل ایران وجود ندارد.

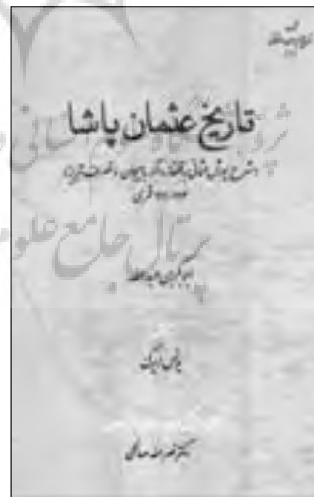
با توجه به دسته‌بندی فوق، سه مورد آن به‌طور مستقیم راجع به وقایع و مسائل ایران است و علی‌رغم این که مستشرقان اروپایی از دو سده قبل تعداد زیادی از منابع عثمانی را تصحیح و به زبان‌های اروپایی ترجمه کرده‌اند، در مطالعات ایرانی توجه چندانی به منابع عثمانی نشده است. کتاب حاضر اگرچه بیشترین اهمیتش به خاطر برخوردی‌های نظامی بین ایران و عثمانی در عصر صفوی است؛ اما از آن‌جایی که از منابع دسته اول مربوط به آن دوره از تاریخ صفویه و عثمانی است و از نگاه بیرون به جامعه‌ی صفوی می‌نگرد، ارزش و اعتبار دوچندان دارد و کوششی است در جهت شناسایی منابع عثمانی مربوط به وقایع و مسائل بین ایران و عثمانی.

سازمان‌دهی کتاب عبارت است از: مقدمه‌ی مترجم، مقدمه‌ی یونس زیرک، ترجمه‌ی متن اثر، پیوست‌ها، نمایه‌ها، نقشه‌ها، عکس‌ها و عکس نسخه خطی.

مترجم در مقدمه به فراز و فرودهای روابط عثمانی با صفویان در دو سده‌ی سلطنت صفویان پرداخته است. وی عنوان می‌کند که وقوع جنگ‌های متعدد و انعقاد معاهده‌های صلح مختلف، از نمودهای بارز دوره‌های جنگ و صلح پیاپی میان این دو دولت است و سپس به جنگ‌های بین شاهان صفوی از جمله جنگ چالوژن و صلح آماسیه اشاره می‌کند و عنوان می‌کند که از مرگ شاه طهماسب تا سقوط صفویان، نوع روابط میان دو دولت بیشتر از آن که تابع تحولات داخلی عثمانی باشد، تابع حوادث و تحولات داخلی ایران بوده است. چنان که هرگاه دولت صفوی رو به ضعف می‌گذاشت، دولت‌مردان عثمانی به بهانه‌های مختلف آتش جنگ را روشن می‌کردند. این گفته‌ی مترجم جوابی است به نویسندگان عثمانی که صفویان را مسبب جنگ میان

شرح یورش عثمانی
به قفقاز و آذربایجان و تصرف تبریز
۹۹۳-۹۹۶ قمری

• محمد حسن نیا
دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی
دانشگاه تهران

- تاریخ عثمان پاشا (شرح یورش عثمانی به قفقاز و آذربایجان و تصرف تبریز ۹۹۳-۹۹۶ قمری)
- ابوبکر بن عبدالله؛ یونس زیرک
- ترجمه از ترکی عثمانی، مقدمه و توضیحات: نصرالله صالحی
- انتشارات: طهوری، چاپ اول، ۱۳۸۷؛ تعداد صفحات: ۲۷۸

تاریخ عثمان پاشا سه متن تاریخی را دربرمی‌گیرد. این متون حاوی گزارش‌های زنده و مستندی هستند از چگونگی آغاز حرکت اردوی عثمانی از استانبول تا پیش‌روی به مرزهای شمال غربی و غرب ایران در قفقاز و آذربایجان

ایران و عثمان

دو دولت دانسته‌اند.

راجع به ترجمه کتاب مترجم بر این نظر است که چون این اثر توسط سه نفر در یک موضوع و در یک دوره مشخص نوشته شده است و چون نویسندگان آن متفاوت بوده‌اند، از لحاظ نثر و اسلوب نوشتاری تفاوت فاحشی با یکدیگر دارد. هر سه نویسنده تلاش کردند وقایع تاریخی را در قالب نثری وزین و ادیبانه بیان کنند و از این جهت در نوشته‌ها انواع صنایع ادبی نظیر جناس، تشبیه، مبالغه و مراعات‌النظیر، به‌کرات به کار رفته است و واژه‌های مترادف در این اثر بسیار استفاده شده است. در مورد ویژگی‌های نثری این کتاب مترجم اشاره می‌کند که نویسنده این اثر با به‌کار بستن نثری روان در بیان وقایع تاریخی، نهایت استادی و هنرمندی خود را در نوشتن تاریخ، نشان داده است و صحنه‌های جنگ را به خوبی توصیف و تصویرسازی می‌کند.

در مورد اثر دوم متن کتاب حاضر، مترجم از به‌کار بردن جمله‌ها و عبارات همراه با ترکیب‌های عربی، فارسی و ترکی می‌گوید. در مورد اثر سوم این کتاب که دست‌نوشته ابراهیم رحیمی‌زاده چاوش است، مترجم اشاره می‌کند که شیوه و سبک این نوشتار به مراتب سخت‌تر و دشوارتر از دو اثر قبلی است.

مترجم با آوردن حواشی و توضیحات کافی که با (م) مشخص شده، تلاش کرده است معنا و مفهوم اصطلاحات و تعابیر به‌کار گرفته در کتاب را هر چه بیشتر روشن سازد و علاوه بر این‌ها با افزودن چند پیوست به انتهای کتاب، در تلاش بوده است تا متن حاضر، به عنوان یک منبع دست‌اول، برای مطالعه در تاریخ روابط ایران و عثمانی در دوره شاه محمد خدابنده و سلطان مراد سوم برای خواننده مفهوم‌تر باشند.^۱

در پایان مقدمه آورده است که یونس زیرک تاریخ عثمان پاشا را گمنام می‌داند؛ در حالی که مصطفی ارواجی، محقق ترک، مقاله جالب‌توجهی در مورد مؤلف تاریخ عثمان پاشا و مؤلف رساله، فتح تبریز نوشته است و این کتاب گمنام نیست.^۲

مقدمه دوم کتاب، تألیف یونس زیرک مصحح کتاب و استاد دانشگاه غازی در آنکارا است که از نسخه موجود در کتاب‌خانه ملی وین که فاقد نام نویسنده می‌باشد، استفاده کرده است. بنا به گفته مترجم کتاب به زبان فارسی، از نسخه خطی تاریخ عثمانی پاشا که در کتاب‌خانه ملت در استانبول نگهداری می‌شود و در آن نام نویسنده قید شده بود، آگاهی نداشته است. زیرک ابتدا به سلطان مراد سوم و سفرهای جنگی عصر و زمانه او می‌پردازد و پس از آوردن بیوگرافی سلطان مراد سوم و صوفلی محمد

مترجم در مقدمه‌ی خود با استفاده از منابع دسته‌ی اول ایران و عثمانی، عثمانی‌ها را در جنگ‌های مربوط به ایران و عثمانی پیش‌قدم می‌داند و به نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ی وزیران و پاشایان عثمانی در به راه انداختن جنگ علیه ایران اشاره می‌کند و از دیگر عوامل بروز جنگ علیه ایران را قدرت‌طلبی‌های درون سازمان امپراتوری عثمانی به‌ویژه در دوره‌ی سلطان مراد عثمانی می‌داند و عنوان می‌کند که این فرد علاوه بر انگیزه‌ی کشورگشایی، هدف سیاسی داخلی مهم دیگری را نیز دنبال می‌کرد و آن تضعیف موقعیت صدراعظم قدرت‌مند خود و حذف او از صفحه‌ی سیاست عثمانی بود، کاری که در نهایت با قتل این صدراعظم که از زمان سلطان سلیمان و سلطان سلیم دوم سکان اداره امپراتوری عثمانی را برعهده داشت، عملی شد.^۱ و در ادامه مترجم به ارائه نظرات هامرپورگشتال و اوزون چارشلی در مورد نقش پاشایان و وزیران عثمانی در به راه انداختن جنگ علیه دولت صفوی می‌پردازد.

مترجم در مقدمه، در مورد ارزش و اهمیت تاریخ عثمان پاشا می‌نویسد که تاریخ عثمان پاشا سه متن تاریخی را دربرمی‌گیرد و این متون حاوی گزارش‌های زنده و مستندی هستند از چگونگی آغاز حرکت اردوی عثمانی از استانبول تا پیش‌روی به مرزهای شمال غربی و غرب ایران در قفقاز و آذربایجان و نویسنده تاریخ عثمان پاشا که خود شاهد نزدیک حوادث بوده است، در یکی از جنگ‌های بین ایران و عثمانی به اسارت قزل‌باش‌ها درآمده و در حدود دو سال در ایران محبوس بوده است. بعد به عثمانی فرار می‌کند و علی‌رغم این که کینه خود را نسبت به قزلباش‌ها پنهان نمی‌کند، ولی تلاش دارد تا در نوشتن کتابش انصاف را رعایت کند و قتل و غارت‌های سپاهیان عثمانی را در تاریخ خود نادیده نمی‌گیرد. در مجموع این کتاب آگاهی‌های قوم‌شناختی ارزشمندی راجع به زبان و آیین و آداب اقوام مختلف شهرهای قفقاز دارد. همچنین راجع به بناهای تاریخی شهرهای ایران، جغرافیای تاریخی، رودها، کوه، قلعه‌ها و راه‌های قفقاز اطلاعات ارزشمندی ارائه می‌کند و علاوه بر آن راجع به آبادانی شهرهای آذربایجان از جمله تبریز و کشتار و قتل عام مردم تبریز اطلاعات ارزنده‌ای دارد.^۲ سه منبع مهم عصر صفوی که عبارتند از: «خلاصه التواریخ» «عالم آرای عباسی» و «دون روان» اثر اروج بیگ بیات با نوشته‌های تاریخ عثمان پاشا تکمیل می‌شوند.

عثمانی به این منطقه شده‌اند. مؤلف در ادامه به موضوع گرجستان و دلایل تصرف آن از جانب عثمانی اشاره می‌کند. و نیز از اختلافاتی که بین فرماندهان جنگی اردوی عثمانی از جمله عثمان پاشا و مصطفی پاشا وجود داشته است، پرده برمی‌دارد. و عنوان می‌کند که عثمان پاشا مهم‌ترین شخصیت این سفر جنگی است. وی پسر اوزدمیر پاشای داغستانی است که به‌عنوان فاتح صفا و بعد از فاتح قفقاز و آذربایجان در زمره یکی از چهره‌های بسیار بزرگ و درخشان، در تاریخ دولت عثمانی به حساب می‌آید، عثمان پاشا در ۲۰ رجب ۹۹۲ هـ ق به مقام وزیر اعظمی منصوب شد سه ماه بعد از آن به عنوان سردار به عزم سفر جنگی تبریز راهی آن دیار شد.

زیرک با توجه به نگرشی که نسبت به حوادث بین ایران و عثمانی دارد، ارتش عثمانی را قوی‌ترین اردوی نظامی جهان تحت فرمان عثمان پاشا می‌داند که با وجود اختلافات بر سر سلطنت در ایران، ایران نمی‌توانست در مقابل اردوی عثمانی مقاومت کند. در ادامه به وفات عثمان پاشا در سن ۵۹ سالگی در سال ۹۹۳ هـ ق و همچنین به سلطنت رسیدن شاه عباس اول صفوی و انعقاد معاهده استانبول در ۱۵ جمادی‌الاول ۹۹۸ می‌پردازد.

اثر زیرک، بر مبنای سه دست‌نوشته از کتابخانه ملی وین به شماره ۶۹، ۱/۶۸، ۰۵H، تهیه شده است.^۷ نخستین دست‌نوشته، از رساله‌های خطی کتابخانه ملی وین است و صفحه‌های b۲ تا ۳۶b را شامل می‌شود. این اثر آگاهی‌هایی راجع به مهم‌ترین لشکرکشی دوران مراد سوم به منطقه قفقاز که در این مجموعه راجع به حرکت اردوی عثمانی که به جنگ «چلدر» معروف است، می‌دهد و همچنین راجع به اقدامات اردوی عثمانی در گرجستان، آذربایجان و داغستان و ایلات و طوایف داغستان اطلاعات جالب توجهی دارد و در قسمت‌هایی از اثر نیز می‌توان به اطلاعاتی گران‌بها پیرامون مسائل تاریخی، جغرافیای تاریخی و قومی دست یافت. دومین دست‌نوشته «متن ارسالی عثمان پاشا از دمیرقاپور به عوض افندی» است صفحه‌های b ۵۷ تا ۶۱a را شامل می‌شود و در این مکتوب راجع به سفر جنگی عثمان پاشا به قفقاز و سختی‌هایی که در آن اثنا متحمل شده و نیز راجع به جنگ شماخی و مشعل‌ها آگاهی ارائه شده است. دست‌نوشته سوم از صفحه‌های b۶۲ تا b ۶۸ است و رساله مختصری است از شاعر و مورخ مشهور اهل کوتاهیه، ابراهیم رحیمی‌زاده چاوش (حریمی). این اثر حاوی آگاهی‌هایی است راجع به آخرین سفر جنگی عثمان پاشا به

پاشا صدراعظم، به درگیری پنهان بین سلطان و صدراعظم اشاره می‌کند و حوادثی درباره تاریخ جهان و ارتباط آن با تاریخ عثمانی می‌آورد و عنوان می‌کند که در سال‌های نخست سلطان مراد سوم، لهستان به اطاعت دولت عثمانی درآمد و نفوذ عثمانی‌ها به سواحل بالتیک رسید و در پیروزی وادی السبیل (۱۵۷۸) اردوی پرتغال منهدم شد و حاکمیت دولت عثمانی در شمال آفریقا نیز تثبیت شد.^۵ سپس به حوادث داخلی ایران در دوره شاه اسماعیل دوم و شاه‌محمد خدا بنده می‌پردازد و عنوان می‌کند که بیگلربیگی وان، کوسه خسروپاشا با فرستادن گزارش‌های متعدد به استانبول به ضرورت لشکرکشی علیه دولت صفویان اصرار می‌ورزید و اگرچه از گذشته بدین سو در میان دولت صفویان و عثمانی مسأله اختلاف برانگیز شیعه و سنی وجود داشت؛ اما این دلیل تنها دلیل لازم برای اقدام به جنگ علیه صفویان نبود، بلکه دلایل دیگر نیز برای آن می‌توان برشمرد. از جمله یکی آن که راه تجارتی و زیارتی آسیا به‌ویژه به آناتولی درید اختیار دولت شیعه مذهب صفوی قرار گرفته بود و دیگر آن که روس‌ها با اشغال خان نشین استراخان در سال ۹۶۳ ق / ۱۵۵۶ م موجب قطع راه ارتباطی میان ترکستان با غازان، کریمه شدند؛ به‌طوری‌که اهالی سنی مذهب شروان دست یاری به سوی عثمانی دراز کرده و موجب جلب نظر دولت

دومین متن دست‌نوشته، متن نامه ارسالی عثمان پاشا از دمیر قاپو به عوض افندی است راجع به سفر جنگی عثمان پاشا به قفقاز و تقریباً روزشماری است از جنگ‌های صورت گرفته بین عثمان پاشا و کسانی که با آن‌ها جنگیده است

ایران و عثمانی

کتاب حاوی مطالب جالب توجهی راجع به
جغرافیای تاریخی، تاریخ اجتماعی و اقتصادی
منطقه قفقاز، روابط خارجی بین ایران و عثمانی در
عصر صفوی، تاریخ قومیت‌ها و نگرش نویسندگان
عثمانی در همان دوره به ایران عصر صفوی بوده است

ایران و عثمانی

بسیاری هستند. وقتی که مصطفی پاشا به ولایت شروان وارد شد، آن‌ها به استقبال او آمده متابعت و مراجعت نمودند.^{۱۳} مؤلف در ادامه به اسارتش توسط قزلباش‌های صفوی می‌پردازد و عنوان می‌کند: «در آن محاربه‌ها و در هنگام حمله و هجوم به قصبه گنجه مؤلف حقیر به دست هفت قزلباش ناپاک بدمعاش افتاده و تمام دارایی ام از بین رفته و مجروح شدم. این بنده را با این حال برای گرفتن اقرار و اطلاعات جهت شاه محمد خدابنده به اسارت درآوردند. بدبختی و مصیبت زیادی بر سرمان آمد اگر ماجراهایی که بر سر بنده رفت را بخواهم به تفصیل شرح دهم یک هم‌چون کتاب دیگری خواهد شد. به مدت یک سال در دربار عجم محبوس شدم بعد از آن، حق سبحانه و تعالی توفیق داد تا همراه سه دوست دیگر، تبدیل صورت و تفسیر جامه نمود و از راه سیاحت بار دیگر به دیار روم آمده و بحمدالله و المنه، به خدمت دولت حضرت پادشاه عالم‌پناه درآیم.»^{۱۴} در پایان متن اول نیز به بازگشت سپاه عثمانی و عدم حمله دوباره به تبریز پرداخته شده است که با درگذشت وزیر اعظم عثمانی دستور بازگشت سپاه عثمانی به مرزهای خودش نیز صادر شد و نویسنده می‌آورد که «تا این‌جا از احوالات روی داده، تا آن حد و اندازه که بر ما معلوم و روشن بود، در حد توان بیان کردیم. امید است که حق سبحانه و تعالی بر قدرت و نصرت پادشاهمان افزوده و موجبات فتح تعدادی از ولایات که در اثر کفر و ظلم دچار پریشانی و تشویق احوالند، را فراهم ساخته و به شرف اسلام مزین و مرتب سازد. آمین یا مسیر المرادات» «تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب»^{۱۵}

دومین متن دست‌نوشته، متن نامه ارسالی عثمان پاشا از دمیر قاپو به عوض افندی است راجع به سفر جنگی عثمان پاشا به قفقاز و سختی‌هایی که در این جنگ متحمل شده و تقریباً روزشماری است از جنگ‌های صورت گرفته بین عثمان پاشا و کسانی که با آن‌ها جنگیده است. در پایان نامه می‌آورد: «با این شمار از عساکر که در اختیار بود بنا کردن قلعه و شکست دادن دشمن کار ناممکن بود که ممکن و میسر شده حتی ابراهیم خان بدگمان در درسعادت [استانبول / باعالی] اظهار داشته بود که «احداث قلعه در شماخی، کاری است سخت و دشوار و به جای سنگ سر لازم است» و در این خصوص عنایت و هدایت حق سبحانه و تعالی شامل شده و چنان‌که با شکست یافتن دشمن اگر بنا بود که در بنای قلعه به جای سنگ، سر به کار رود، در

آذربایجان و چگونگی تصرف تبریز. رحیمی‌زاده خود شخصاً در این سفر جنگی حضور داشته است وی در این اثر با زبان و اسلوبی ساده به گزارش حرکت اردوی عثمانی از ارزروم که منجر به تصرف تبریز شد و نیز حوادثی که در آن شهر رخ داده، پرداخته است. در مورد اهمیت و ارزیابی کتاب در دو مقدمه‌ای که بر کتاب نوشته شده است به ویژه در مقدمه اول کتاب مطالب مهمی مطرح شده است و تا حدودی خواننده را از سردرگمی در خواندن متن رهایی می‌بخشد. در متن کتاب نویسنده بعد از حمد و ثنای پروردگار، صلوات به سرور انبیاء حضرت محمد(ص) آرزوی زیادی عمر برای شاهزاده جوانبخت زمان، به اهداف خود از نوشتن این کتاب می‌پردازد. هدف از تألیف و تصنیف این رساله تنها ذکر و بیان وقایع که در جنگ‌ها روی داده نیست، بلکه این رساله به نیت جلب دعای خیر خوانندگان به تصنیف درآمده است. زیرا احوال روی داده در خاطر جمیع عالم محفوظ و مستور است.^{۱۶} مؤلف در ادامه، از لشکرکشی مصطفی پاشا به دستور سلطان مراد سوم به ولایت‌های شروان، گرجستان و دیار عجم مطالبی می‌آورد. مسیرهای حرکت سپاهیان عثمانی به قفقاز و تبریز در این متن ترسیم شده است. نویسنده خود ناظر وقایع تاریخی دقیق این جنگ‌ها و رد و بدل شدن سفرا در اردوهای جنگی بوده است.^{۱۷} از مطالب جالب کتاب اطلاعات سیاسی و اقتصادی راجع به شهرهای مهم آن زمان از جمله شهر شماخی است. هم‌چنین نویسنده از اتحاد خوانین قفقاز با عثمانی از جمله عادل‌گری خان با عثمان پاشا در مقابله با دشمنان مطالبی می‌آورد.^{۱۸} مؤلف علیرغم جانب‌داری تمام نسبت به سلاطین عثمانی، از حمزه میرزای صفوی به عنوان شاهزاده نام می‌برد و محمدخداپنده را پادشاه عجم یاد می‌کند.^{۱۹} مؤلف علی‌رغم این‌که در سپاه عثمانی حضور داشته است، بسیاری از وقایع را بی‌طرفانه نوشته است؛ از جمله شکست سپاه عثمانی از حمزه میرزا.^{۲۰} علاوه بر آن نویسنده راجع به قومیت‌ها و تنوع قومی در منطقه قفقاز اطلاعات جالب توجهی را می‌آورد و می‌نویسد: «در سمت کفر (کفار) قلعه‌ی دمیر قاپویک طائفه دیگر نیز ساکن است به آن‌ها قیتاق می‌گویند بیک مشهوری به نام اسمی دارند... در نزدیکی قیتاق، [طایفه] شماخال است آن طائفه نیز مسلمان است. آن‌ها نیز قادر به غلبه بر عساکر

نیز عنوان «بنده رحیمی زاده چاوش درگاه عالی» آمده است.^{۱۷} از جمله موارد جالب توجه این کتاب پیوست‌های آن است که خواننده را در فهم بهتر مطالب متون به ویژه مؤلفین متون سه‌گانه کمک می‌کند و این پیوست‌ها عبارتند از ۱- زندگی‌نامه ابوبکر بن عبدالله، مؤلف تاریخ عثمان پاشا، ۲- زندگی‌نامه ابراهیم رحیمی زاده چاوش (حریمی) مؤلف رساله فتح تبریز و آثار این فرد که شامل الف - ظفرنامه حضرت سلطان مرادخان، ب - غنچه باغ مراد، ج - فتح تبریز در گنجینه فتح گنجه، ۳- مروری کوتاه بر زندگی عثمان پاشا (۹۹۳-۹۳۳ هـ. ق.) ۴- رویدادشمار روابط ایران و عثمانی از قرارداد صلح آماسیه تا معاهده استانبول ۹۸۸-۹۶۲ ق، ۵- نامه‌های مبادله شده که عبارتند از: الف - نامه ابوبکر میرزا فرزند برهان از کوهستان قمق و قیتاق به سرداران و پاشایان عثمانی برای ترغیب و تشویق آن‌ها جهت لشکرکشی به قفقاز و تصرف شهروان (۹۸۶ ق) ب - نامه سلطان مراد سوم به شاه محمد خدابنده ج - نامه شاه محمد خدابنده به سلطان مراد سوم (۹۸۶ ق) د - نامه شاه محمد خدابنده به سلطان مراد سوم - ر - مکتوب میرزا سلیمان وزیر به سنان پاشای وزیر اعظم (رمضان ۹۸۹) ز - فرمان سلطان مراد سوم به عساکر عثمان پاشا^{۱۸} و نامه‌های دیگر نیز در این کتاب آمده که

حقیقت از شهرهای دشمن به جای سنگ و از خون‌های آن به جای آب، در ساخت قلعه بهره برده شد.^{۱۶} مطالب فوق به خوبی بی‌رحمی عثمانی‌ها را در مقابله با دشمنانشان نشان می‌دهد. سومین متن دست‌نوشته مربوط به شاعر و مورخ اهل کوتاهیه ابراهیم رحیمی زاده چاوش (حریمی) در مورد لشکرکشی عثمان پاشا به آذربایجان و تصرف تبریز است که آخرین سفر جنگی عثمان پاشا به آذربایجان و تصرف تبریز محسوب می‌شود. این متن بیشتر شرح سفر از ارز روم تا تبریز و زمینه‌های تاریخی مکان‌هایی است که سپاهیان عثمانی قبل از این لشکرکشی در آن مکان‌ها جنگ کرده بودند. از جمله این موارد صحرای چالدران است. این لشکرکشی در ماه رمضان ۹۹۵ صورت گرفت و عثمان پاشا و حمزه میرزا از ایران صفوی و عثمانی طرفین جنگ بودند. مؤلف علی‌رغم این که روزشمار این سفر جنگی تا ورود به تبریز را مطرح می‌کند در کنار آن از آثار تاریخی تبریز نظیر شنب غازان و جامع اوزون حسن نیز مطالبی را می‌آورد. استفاده از اشعاری که بیان‌گر تاریخ جنگ عثمان پاشا با صفویان و وصف سلطان مراد سوم است، از دیگر موارد این دست‌نوشته می‌باشد. در ادامه مؤلف اشاره به شکست نیروهای عثمانی در تبریز و بازگشت آن‌ها به خاک خودشان می‌کند. در پایان دست‌نوشته

کتاب یک نگاه از بیرون به جامعه صفوی دارد،
نگاهی که تحت تأثیر جامعه مذهبی عثمانی و
مورخان برخاسته از آن است

ایران و عثمانی

اهمیت کتاب بیشتر به خاطر جنبه سندی و دسته اول بودن آن است. نویسندگان سه دست‌نوشته در وقایع تاریخی مکتوب شده شرکت داشتند و از نزدیک نظاره‌گر مسائل مهم تاریخی بین ایران و عثمانی در عصر صفوی، بوده‌اند

ایران و عثمانی

خواننده را در فهم کتاب مستغنی می‌کند به‌ویژه اینکه در اطلاعات ارائه شده در پانویس‌ها از منابع معتبر استفاده شده است و مکان‌های تاریخی یا شخصیت‌های ناآشنا در کتاب به خوبی در پانویس‌های کتاب به تصویر کشیده شده‌اند. مترجم نظر خود را در برخی موارد که مؤلف مغرضانه به ادای مطالب پرداخته است، در پانویس آورده است. هم‌چنین مترجم در مقدمه خود، زمینه ورود به بحث را برای خواننده کتاب روشن می‌کند و با دادن اطلاعات کافی ابتدا خواننده را در فضای جامعه صفوی و روابط این کشور با عثمانی قرار می‌دهد تا خواننده با یک پیش‌زمینه تاریخی به سراغ متن اصلی برود.

اهمیت کتاب بیشتر به خاطر جنبه سندی و دسته اول بودن آن است. نویسندگان سه دست‌نوشته در وقایع تاریخی مکتوب شده شرکت داشتند و از نزدیک نظاره‌گر مسائل مهم تاریخی بین ایران و عثمانی در عصر صفوی، اتحاد عثمانی با خانات قفقاز علیه ایران و درگیری بر سر سلطنت در جامعه آن روز صفوی بوده‌اند و این مهم در مورد نویسنده متن اول کتاب که چند مدتی در ایران در اسارت به سر می‌برد، مصداق بیشتری دارد.

پی‌نوشت:

- ۱ - ابوبکر بن عبدالله؛ تاریخ عثمان پاشا؛ به کوشش: یونس زیرک؛ ترجمه، مقدمه و توضیحات: نصرالله صالحی؛ انتشارات طهوری، چاپ اول، ۱۳۸۷، ص ۱۶.
- ۲ - همان، صص ۲۲-۲۱.
- ۳ - همان، صص ۲۷-۲۶.
- ۴ - همان، ص ۲۸.
- ۵ - همان، ص ۳۲.
- ۶ - همان، ص ۳۶.
- ۷ - همان، ص ۳۷.
- ۸ - همان، صص ۴۵-۴۴.
- ۹ - همان، صص ۴۹-۴۸.
- ۱۰ - همان، ص ۶۸.
- ۱۱ - همان، صص ۷۱-۷۰.
- ۱۲ - همان، ص ۷۲.
- ۱۳ - همان، صص ۸۳-۸۲.
- ۱۴ - همان، ص ۹۵.
- ۱۵ - همان، ص ۹۸.
- ۱۶ - همان، ص ۱۰۴.
- ۱۷ - همان، ص ۱۱۸.
- ۱۸ - همان، ص

شامل روابط سیاسی ایران و عثمانی در عصر صفوی می‌باشد و این نامه‌ها عبارتند از: ۱- نامه صدراعظم عثمانی به نمایندگان دولت ایران مأمور مذاکره در باب صلح، ۲- نامه شاه عباس به فرهاد پاشا، ۳- نامه شاه عباس به سلطان مرادف ۴- نامه سلطان مراد سوم به شاه عباس، ۵- نامه سلطان مراد سوم به شاه عباس. در اکثر این نامه‌ها مواردی چون برقراری صلح و شرایط انعقاد آن و یا پناهنده شدن شاهزادگان طرفین به دربارهای ایران و عثمانی و در مجموع روابط سیاسی بین ایران و عثمانی در عصر صفوی مطرح می‌شود.

از مندرجات دیگر کتاب نمایه‌های آن است که شامل: ۱- نمایه جای‌ها، ۲- نمایه کسان، ۳- نمایه اصطلاحات - اقوام، قبایل و سلسله‌ها می‌باشد. نقشه‌ها و عکس نیز از دیگر ضمایم کتاب است. در پایان کتاب نیز تصویر نسخه خطی تاریخ عثمان پاشا که شامل سه دست‌نوشته است آورده شده است و این مهم دسترسی خواننده را به اصل متن به زبان اصلی همواره می‌کند.

در یک ارزیابی کلی می‌توان گفت که کتاب حاوی مطالب جالب توجهی راجع به جغرافیای تاریخی، تاریخ اجتماعی و اقتصادی منطقه قفقاز، روابط خارجی بین ایران و عثمانی در عصر صفوی در دوره مورد نظر کتاب، تاریخ قومیت‌ها و نگرش نویسندگان عثمانی در همان دوره به ایران عصر صفوی بوده است. هرچند بیشتر مطالبی که می‌بایست در نقد و ارزیابی کتاب گفته شود، در دو مقدمه‌ای که بر کتاب نوشته شده و به‌ویژه مقدمه اول کتاب آمده است و اهمیت کتاب و ارزش آن نیز مورد بررسی قرار گرفته است. اما نکته جالب توجه این است که این کتاب یک نگاه از بیرون به جامعه صفوی دارد، نگاهی که تحت تأثیر جامعه مذهبی عثمانی و مورخان برخاسته از آن است. آوردن واژگان به دور از نزاکت راجع به قزلباش‌ها یا دیگر موارد، تحت تأثیر همین نگاه به جامعه صفوی است و یک نوع حس بزرگ‌بینی با توجه به فتوحاتی که عثمانی‌ها در قفقاز و اروپا به‌دست آوردند، در مورخان جامعه عثمانی وجود دارد. علی‌رغم تمام این موارد به‌ویژه در دست نوشته اول و سوم نویسندگان واقعیت‌های تاریخی را بازگو کرده‌اند و در خیلی موارد به شکست عثمانی‌ها از صفویه و حمزه میرزا اشاره می‌کنند.

ترجمه این اثر روان و گیراست و خواننده را بیشتر به مطالعه کتاب ترغیب می‌کند. پانویس‌های کتاب که مکمل کتاب و برای فهم بیشتر کتاب آورده شده است، از جمله موارد جالب توجه کتاب می‌باشد و